



CSICSAY ALAJOS

## VADVIRÁGOK, TUDÓSOK ÉS KALANDOROK

Míg a 2018-as év madarát és emlősét az MME egyszerűen kinevezte, *Az év vadvirágát* azonban három jelölt közül már „népszavazással” választhatta meg a lakosság. A választás során hosszú ideig úgy tűnt, hogy a fehér tündérrózsa (*Nymphaea alba*) lesz a győztes, de az a szavazatoknak csak a 35%-át nyerte el. Az apró nőszirm (*Iris pumila*) 25%-kal a harmadik lett, következésképpen egyszerű többséggel a verseny győztese, ami sokak számára meglepetés volt, a kornistárnics (*Gentiana pneumonanthe*) lett. Hogy hányan vettek rész a szavazáson, sajnos nem tették közzé. Az viszont biztos, hogy nem milliónyian, hiszen nem sorskérdés volt a tét. Vagy talán mégis? Ebben a játékban csak egyszerű kis vadvirágok, rovarok és más „jelentéktelen” élőlények megmaradásáért folyt – remélhetőleg a jövőben is folyik majd – a „küzdelem”.

Meg kell vallanom, a három jelölt közül eddig sajnos csak a tündérrózsát ismertem közelebbről, hiszen gyerekkoromban még tele voltak vele falunk határának az állóvizei, meg a sárga és kék „liliomokkal” a kanálikák szélei. A csilizradványi iskolában alig akartam elhinni Rozi (Bartalos Rozália) tanító néninek, hogy ezeknek a vadliliomoknak nőszirm a „hivatalos” nevük, mert azelőtt mi erről sohasem hallottunk. Meg persze semmilyen tárnicsról sem. A főiskolai tananyagban is csupán nyúl farknyi szöveg szólt a tárnicsfélék *Gentianaceae* családjáról, melybe a népi gyógyászat egyik kedvelt növénye, az ezerjófű (*Centaurium*) is tartozik. Mellesleg falunk határában bőven előfordult ez a növény, és édesanyám hívta fel rá a figyelmemet.

A tárnicsfélékről (nevezik őket enciánoknak is) érdemes megjegyezni, hogy az egész család keserűanya-

gokban, azaz glikozidokban gazdag, ezért ősidők óta gyógynövényekként gyűjtik őket epe- és gyomorbántalmak enyhítésére, sőt tüdőbaj ellen is. És ki ne hagyjuk a régóta ismert pálinkafélét, a gyomorkeserűt, melynek egyik adalékanyagaként szerepelnek. A tárnicsfélék őshazája (géncentruma) Szibéria. Afrika kivételével minden földrészen előfordulnak, mégis a mintegy 450 fajukkal leginkább Eurázsia növényei. Magyarország határain belül 7 fajtát tartják számon, azonban az élőlények egyáltalán nem respektálják, hogy az emberek hol húzzák meg az országhatárokat.

A kornistárnics a sík és dombvidékeket egyaránt kedveli, persze csak azokat, ahol kiszáradó láprétek vannak, épp ezért félő, hogy élőhelye szűkülésével a növény is eltűnik. Meg egy lepkefaj, a szürke hangyaboglárka (*Phengaria alcon*) is eltűnőfélben van, ami egyedül ál-

tala képes fennmaradni, még hozzá igen rafinált módon. Petéit a tárnics virágába rakja, melyek, ha kikelnek, átfúrják a szirmokat, lepottyannak a földre, ahonnan a vöröshangyák a fészükbe cipelik őket – nyilván nem pusztá szórakozásból –, addig táplálják a hernyókat, amíg bebábozódnak. S amikor imágókká válnak, kezdődik a körforgás előlről.

Előbb említettem, hogy közelebb-ről inkább a tündérrózsát ismertem, ami nem azt jelenti, hogy a tárnicsféléket és az *iriseket* nem. Hiszen amikor a szitakötőket gyűjtöttem, és később is, ha kirándulni vittem a tanulóimat, táskámban ott lapult a Jávorka–Csapody-féle *Kis növényatlasz*, később a *Mi virít itt* című, már jóval gazdagabb „zsebatlasz” magyar fordítása. Mindkét kézikönyv színes képeit, „természet után”, nő festette, mégpedig a magyar Csapody Vera (1890–1985), akiről kevesen tudják, hogy matematika–fizika szakos tanár volt, és véletlenül – Jávorka Sándor felkérésére – lett a növényvilág élethű ábrázolója.

Jávorka Sándor (1883–1961) botanikus több mint 100 növényt fedezett fel és adott nekik nevet, köztük egy tárnicsfélének is, amelyet tiszteletből Nopcsa Ferencről nevezett el. No de ki volt Nopcsa Ferenc, hogy

ilyen nagy megtiszteltetés érte? Röviden: egy elmagyarosodott gazdag, főúri román család ivadéka. Ez ugyan nem sokat mondana, ha nagyapját, Nopcsa Lászlót Jókai Mór nem tette volna híressé – vagy inkább hírhedté – azáltal, hogy a róla szóló legenda alapján mintázta meg a *Szegény gazdagok* című regényének a főalakját, Fatia Negrát. Mi tagadás, az unokája sem volt tőle kisebb kalandor, pedig komoly természettudósnak indult. Foglalkozásai szerint paleontológus, geológus, albanológus, osztrák–magyar hírszerző, azaz kém volt, de korántsem az utóbbi érdemeiért lett az MTA levelező tagja. Az *albanológia* se tévesszen meg bennünket, mert nem valami különleges állat- vagy növénycsoporttal, hanem az albán nép nyelvével, kultúrájával és történelmével foglalkozó tudomány, amiben elmélyedni – egy kívülálló ember részéről – magában sem lebecsülendő törekvés. Viszont Nopcsa annyira elbizta magát, hogy miután az albán nép kivívta függetlenségét, a királyi trón elnyerésére pályázott. Azonban nem ő lett az albán király, hanem I. Zogu, aki feleségül vette az egyik neves magyar arisztokrata család leányát, Apponyi Geraldinet. (Nehezen érthető, hogy Zogu miért nevezte magát elsőnek, ha Albáni-

ának se előtte, se utána nem volt más királya, csak egyedül ő, ráadásul mindössze 11 évig. 1928 és 1939 között állt fenn az Albán Királyság, melynek Mussolini csapatai vetettek véget.) Ez azonban nem tartozik a témánkhoz. És az sem, hogy Nopcsa Ferenc kalandos élete miképpen ért véget, de azért még annyit megjegyeznék, hogy ő volt az első repülő-eltérítő akkor, amikor a Tanácsköztársaság bukását érezve kénytelen volt Bécsbe menekülni. Mindezek ellenére azt is el kell ismernünk, hogy Nopcsa Ferenc természettudósként is a magyar elsők közé tartozott azáltal, hogy leírt egy Magyarország területén talált dinoszauruszfajt, amelyet *magyarosaurusnak* nevezett el. Sőt amiatt, hogy e „dínó” a szűk élettere miatt kistermetű lévén, még egy szakkifejezést is kitalált, az *izolált zsugorodást*, amit állítólag a szakma is elfogadott. Ám még mindig tartozom Jávorka Sándor tárnicsféléjének a nevével, amit a kiváló botanikus külön fajtának *Gentiana nopcsaenak* nevezett el, de alighanem ez esetben tévedett, mert a szakemberek szerint ez nem más, mint egy hosszabbra és szélesebbre nőtt kornistárnics. Mindezek ellenére Nopcsa Ferencet a tudománytörténet mint őslénytan-kutatót tartja számon.

